

Синиша Мишић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
e-mail: simic@f.bg.ac.rs

СРПСКА ЦРКВА У ПОЛИМЉУ ПОСЛЕ 1373. ГОДИНЕ

Апстракт: Рад се бави организацијом Српске православне цркве у Полимљу после 1373. године и поделом овог простора између кнеза Лазара и босанског бана Твртка Котроманића. У вез са овим је и питање крунисања краљевском круном Твртка, вероватно у манастиру Милешеви. Српска црква се сагласила са овим чином, а њен прелат је у њему учествовао. У раду се разматра и територијална организација цркве на простору Полимља.

Кључне речи: Полимље, Твртко Котроманић, српска црква, крунисање, Милешева, митрополит.

Начело да се Српска православна црква територијално простира где и српска држава, одржало се све до краја династије Немањића (1371). Након тога црква је опстала на целој територији јер је имала изграђену хијерархију и чврсту организацију. Описана ситуација је прво настала на југу, после Маричке битке (1371), када је упркос политичким променама Српска црква опстала (Скопска митрополија). Изузетак представља Серска митрополија. Убрзо (1373) доћи ће до значајних политичких промена и у старим српским земљама – Полимљу. Наиме, после *расана* жупана Николе Алтомановића 1373. године, део Полимља – жупа Црна стена и део жупе Дабар на левој обали Лима припали су босанском бану Твртку Котроманићу, као и цела *земља* Дрина.¹ У држави кнеза Лазара остало је седиште Дабарске епископије (митрополије) – Свети Никола у Бањи Прибојској, а под контролом његовог зета Вука Бранковића седиште Будимљанске епископије – Ђурђеви Ступови у Беранама. Под његовом контролом био је и манастир Светих апостола Петра и Павла у жупи Лим, последње седиште Хумске епископије, пре њеног укидања (пре 1343.године).² У овој новој подели у босанској држави нашао се манастир Милешева, са моштима оснивача Српске цркве светог Саве. Оваквом поделом разбијено је јединство *земље* Лим, а Дабарска митрополија је већим делом своје духовне јурисдикције остала на босанској страни (већи део *земље* Лим и *земља* Дрина).

Четири године касније (1377) босански бан је одлучио да се крунише краљевском круном Немањића позивајући се на сродничке односе са недавно изумрлом српском династијом. Сам Твртко у повељи Дубровчанима из 1378. године, говори о томе да је ишао у српску земљу и крунисао се круном својих прародитеља.³ О овом догађају говори и Мавро Орбин, који тврди да је Твртко крунисан од стране митрополита манастира

1 О Николи Алтомановићу види Динић 1932, 1 - 46 ; Мишић 2014, 43 ; Мишић 2014а, 19 – 23.

2 Благојевић 2011, 15 – 94 ; Мишић 2012, 35 – 49 ; Мишић 2014а, 20. Уп. Јанковић 1985, 89, неће бити исправна тврдња да је Твртку припала цела жупа Дабар.

3 Стојановић 1929, 75 – 76.

Милешеве и његових монаха у цркви поменутог места.⁴ Ова два исказа се на први поглед допуњују, али поставља се питање да ли би Твртко за територију коју држи у непосредној власти рекао да је ишао у српску земљу на крунисање. Док Орбин зна да је обред обавио милешевски митрополит у Милешеву, краљ Твртко не помиње ни место, ни прелата који је руководио чином крунисања. Овде има више недоумица које се не могу у потпуности разрешити због недостатка историјских извора.

Михаило Динић је утврдио да се догађај одиграо на Митровдан (26. октобра) 1377. године.⁵ Н. Радојичић је претресом питање обреда, али због недостатка извора, више од закључка да је Твртко подвргнут православној обреду није могао постићи.⁶ Сима Ћирковић је проблем пратио кроз време до последњег крунисања босанских краљева где је показао да су они временом одустали од православног обреда, али на питање првог крунисања није пружио нов и прецизнији одговор.⁷ Ограничења које намећу извори и даље остају, али се на основу нових сазнања о историји Полимља, могу оснажити нека од раније предложених решења. Нема сумње да је крунисање обављено по православној обреду, али место крунисања и прелат који је обавио обред и даље остају без коначног решења. *Српска земља* у коју је ишао Твртко могла би бити и *земља* Лим и манастир Милешева, без обзира на тренутну босанску власт над њом. Старина ове земље и чињеница да су у њој били баштински поседи Немањића могли су озбиљно утицати на босанског бана да је као такву третира без обзира што је била под његовом влашћу.⁸ Са друге стране може се поставити легитимно питање да ли би Твртко за територију којом непосредно влада употребио израз *и одох у српску земљу*, што би значило да је дошао у Србију, на пример у Жичу, и да је ту крунисан. Занимљиво је да кнез Лазар и Вук Бранковић не издају Дубровчанима повеље о трговини, а Твртко им је издао 1378. године повељу о трговини као српски краљ. Они су имали његову подршку у борби против жупана Николе Алтомановића, а 1379. године кнез Лазар је имао његову подршку у освајању Браничевске земље од Радича Бранковића (Растиславића). То би значило да су кнез Лазар и Вук Бранковић били сагласни са крунисањем и да су, бар формално, признавали Тврткову врховну власт. У том случају крунисање је могло бити и у Жичи, на Лазаревој територији.⁹ Овакво крунисање би имало већи легитимитет. У прилог овој претпоставци иде и чињеница да Твртко није посегао за царском круном, а краљевска круна од 1365. године није персонификација врховне власти код Срба. То је царска круна.

Ово решење би покренуло и питање легитимитета краља Марка, за кога нема података да му је Српска црква оспоравала краљевску круну, али нема ни потврде да га је подржавала. Њега свакако нису подржавали кнез Лазар и Вук Бранковић и нису га признавали као српског краља. Та чињеница, власт над делом старих српских земаља (Хум, Требиње, Дрина, Лим) и танка родбинска веза са Немањићима били су довољни Твртку да се крунише и себе прогласи за краља *Срба и Босне*. Не сме се у овом разматрању испустити из вида значај Милешеве у којој почивају мошти светога Саве, као места које би босански бан могао одабрати за своје крунисање. А мора се имати у виду да су 1377. године све друге велике задужбине Немањића у Полимљу и седишта епископија (митрополија) биле у рукама кнеза Лазара и Вука Бранковића. Можда овде треба видети везивање Твртка за светога Саву, бар у назнакама, исто онакво какво ће касније развити

4 Орбин 1968, 151 (коментар С. Ћирковић, 345 – 346).

5 Динић 1932а, 135 – 150.

6 Радојичић 1948, 80 – 82.

7 Ћирковић 1997, 277 – 305.

8 Благојевић 2011, 15 – 94 ; Мишић 2012, 35 – 49.

9 Види опширно ову тезу Ћирковић 1997, 286 и даље.

Косаче, посебно хергег светога Саве Стефан Вукчић Косача.

Питање прелата у првој варијанти крунисања у Жичи такође је спорно, јер то не би био српски патријарх Јефрем, али је оно ипак мање вероватно, ако се узму у обзир сви политички чиниоци на Балкану у том тренутку. Крунисање у Милешеву намеће питање прелата који је обавио овај чин. На основу нових сазнања о границама у Полимљу намећу се нека нова решења. Српске владаре из династије Немањића крунисали су краљевском круном папски легат 1217. године (Стефан Првовенчани), а потом српски архиепископи од краља Радослава до краља Душана (1228 – 1331). Српске цареве је крунисао српски патријарх (1346, 1356). И ово би могао бити разлог да патријарх Јефрем не крунише Твртка, па чак и када би то било у Жичи. Признавање од стране кнеза Лазара и Вука Бранковића Твртка за српског краља није препрека крунисању у Милешеву, посебно што је подела Николиних земаља била ствар договора, а не резултат рата.¹⁰

Овде се морамо вратити Орбинијевом исказу о томе да је крунисање обавио милешевски митрополит. Он је код Орбина вероватно доспео као одраз каснијих времена, 15. века и доба херцега Стефана Вукчића, али свакако Милешевска митрополија није постојала 1377. године. Наиме, милешевски митрополит први пут помиње се 1466. године када је саставио тестамент херцегу Стефану Вукчићу. Очигледно да се Српска црква у 15. веку прилагодила чињеници да је на херцеговој територији највећи део становништва био православан, па је основала Милешевску митрополију са духовном јурисдикцијом на херцеговим земљама.¹¹ Ова митрополија је без сваке сумње основана тек у 15. веку, вероватно после 1439. године, али свакако није могла бити основана пре 1377. године, па тако ни њен митрополит није никако могао крунисати Твртка. Иначе, Милешева је почела да опада од 1459. године када су је Турци опљачкали и запалили. Митрополит Давид 1466 – 1470. године борави у Новом у Боки и није се више враћао у Милешеву. Српска црква се временом прилагођавала турској административно – управној подели па се тако губи Милешевска, а на истом простору се појављује Херцеговачка митрополија, после оснивања Херцеговачког санџака. Први познати херцеговачки митрополит Јован помиње се 1509. године.¹²

Дакле, Твртково крунисање у Милешеву могао је обавити само постојећи владика (три епископа или митрополит), уз сагласност српског патријарха. У изворима нема никаквих назнака да је по овом питању икада дошло до сукоба унутар српске цркве, што значи да су се са овим чином сагласили и патријарх Јефрем и црквени сабор. Логична претпоставка да је крунисање обавио неко од прелата из Полимља, због јурисдикције, близине Милешеве и пограничних односа са новим господарем дела Полимља. У ово време (1377) у изворима је посведочено постојање будимљанског епископа и дабарског митрополита. Нема доказа за тврдњу да је седиште Дабарске митрополије пренесено у Милешеву, посебно не до 1377. године.¹³ Лимска митрополија са седиштем у Светим апостолима Петру и Павлу у Лиму (Бијело Поље), наследница је укинуте Хумске епископије. Она је укинута између 1333. и 1343. године, јер Душанова повеља Светом Петру и Павлу искључује седиште епископије.¹⁴ Лимски митрополит Филотеј први пут помиње се 1442. године у запису дијака Романа који је за њега преписао једну књигу.¹⁵

10 ИСН 2, 8 – 9 (Д. Богдановић).

11 Благојевић 2009, 48. Уп. Јанковић 1985, 90, као први помен милешевског митрополита наводи 1451 – 1456. годину, али без поузданих доказа.

12 Благојевић 2009, 49, 52.

13 Уп. Јанковић 1985, 85.

14 ССА 3 (2004) 47 - 50 ; Јанковић 1985, 40.

15 Стојановић 1902, 89 (бр. 278) ; Јанковић 1985, 57 ; Благојевић 2009, 45.

Ова митрополија је највероватније основана у 15. веку, али је свакако нема 1377. године. Она је, после 1444. године, наставила да функционише бар до 1455. године, када су земље Бранковића пале под турску власт, па са њима и Полимље до Бродарева.¹⁶ Од прелата у Полимљу једино је дабарски митрополит имао духовну јурисдикцију над православним становништвом које се нашло у босанској држави после 1373. године. И сам манастир Милешева налазио се на простору његове духовне јурисдикције и под његовом духовном влашћу. Као логичко решење намеће се закључак да је сам чин крунисања Твртка обавио управо дабарски митрополит уз сагласност и благослов сабора Српске цркве и патријарха Јефрема. По правилу патријарх крунише цара, ово је степен ниже, па га зато крунише митрополит, а најлогичнији избор је управо дабарски митрополит.¹⁷

Овим крунисањем српске земље су добиле још једног краља, са том разликом што су овога признавали двојица најмоћнијих политичких чинилаца у њима – кнез Лазар и Вук Бранковић. У крајњем исходу ово кнезу Лазару није ишло у прилог у његовој борби за обједињењем српских земаља, али му је омогућило добре односе не само са Босном, већ и са Угарском. А то му је омогућило уклањање жупана Николе Алтомановића, главног такмаца у тој борби, као и Радича Бранковића, а вероватно и запоседање Мачве. Треба имати на уму и чињеницу да 1377. године Српска црква не стоји онако чврсто уз кнеза Лазара, као што ће стајати од 1379. године и избора Спиридона за српског патријарха.¹⁸ Поред низа других чинилаца и крунисање Твртка у Милешеви допринело је томе да кнез Лазар, после 1379. године, не посегне за краљевском круном и да се задовољи владарском титулом великог кнеза Срба. Ово стање опстаје једну деценију, јер 1387. године кнез Лазар и Вук Бранковић више не признају Твртка за свог краља, ако је судити према односима са Дубровником. Обојица те године први пут издају Дубровчанима повеље о трговини.¹⁹ До овог тренутка за српске земље је на снази била Тврткова повеља о трговини, коју је он издао убрзо после крунисања 1378. године. Ваза није у потпуности прекинута, о чему сведочи учешће босанског краља у бици на Косову преко војводе Влатка Вуковића. Од овог чина Твртковог крунисања политичке користи су, бар на почетку, имали и кнез Лазар и краљ Твртко који се крунисао *сугубим венцем* за краља Срба и Босне.²⁰

Литература

Извори

Орбин 1968 – М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд 1968 (коментари С. Ћирковић).

ССА 3 (2004) – Ж. Вујошевић, *Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Св. Петра и Павла на Лиму*, ССА 3 (2004) 45 – 69.

Стојановић 1929 – Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I – 1, Београд 1929.

Стојановић - Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* 1, Београд 1902.

16 Благојевић 2009, 46.

17 Види опширно Милаш 2004, 93, 346, 369 ; Милаш 1902, 355 – 356, 359 – 360 ; Јањић 2020, 75 – 88.

18 Мишић 20146, 7 – 20.

19 Ћирковић 1997, 283, 286 – 287.

20 Све идеолошке аспекте *сугубог венца* објаснио је и детаљно анализирао С. Ћирковић 1997, 277 – 305.

Литература

- Благојевић 2011 – М. Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Београд 2011.
- Благојевић 2009 – М. Благојевић, *Захумско – херцеговачка епископија и митрополија – од оснивања до краја 19. века*, Београд 2009.
- Динић 1932 – М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932.
- Динић 1932а – М. Динић, *О крунисању Твртка за краља*, Глас СКА 147 (1932) 135 – 150.
- ИСН 2 – *Историја српског народа 2*, Београд 1982.
- Јанковић 1985 – М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
- Јањић 2020 – Д. Јањић, *Унутрашња организација православне цркве*, Лепосавић 2020.
- Милаш 1902 – Н. Милаш, *Православно црквено право*, Мостар 1902.
- Милаш 2004 – Н. Милаш, *Правила православне цркве са тумачењима 1*, Београд – Шибеник 2004.
- Мишић 2014 – С. Мишић, *Историјска географија српских земаља од 6. до половине 16. века*, Београд 2014.
- Мишић 2104а – С. Мишић, *Средњовековна жупа Дабар између Србије и Босне*, Милешевски записи 10, Пријепоље 2014, 19 – 25.
- Мишић 2014б – С. Мишић, *Од земаљског кнеза до кнеза Срба – уздизање до владарске моћи*, Власт и моћ – властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, ур. С. Мишић, Крушевац 2014, 7 – 20.
- Мишић 2012 – С. Мишић, *Студије о средњовековном Полимљу*, Ниш 2012.
- Радојчић 1948 – Н. Радојчић, *Обред крунисања босанског краља Твртка I*, Београд 1948.
- Ћирковић 1997 – С. Ћирковић, *Работници. Војници. Духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 277 – 305.

Siniša Mišić

THE SERBIAN CHURCH IN POLIMLJE AFTER 1373

This paper has been considered, In the light of the coronation of the Bosnian ban Tvrtko Kotromanić with a double wreath, for the Serbian king, the condition of the Serbian church in Polimlje after the disintegration of the lands of Nikola Altomanović. Due to the lack of sources, the place of the coronation and the prelate who performed the rite cannot be determined with absolute certainty. Here, we advocated for a solution according to which the coronation was performed by the Metropolitan of Dabar in the Mileševa Monastery, with strong arguments that it was with the consent of the church council and the blessing of Serbian Patriarch Jefrem. Tvrtko was recognized as the Serbian king by Prince Lazar and Vuk Branković, while the Balšić family did not recognize his new title. Prince Lazar had Tvrtko's help at the Hungarian court, as well as during the removal of Nikola Altomanović and Radič Branković (Rastislalić).

The Serbian patriarch crowned the emperor, so the question of crowning Tvrtko with the royal crown does not arise, because the king is not the personification of the supreme power among the Serbs. There is a small possibility that Tvrtko may have been crowned in Serbia, for example in Žiža. Tvrtko's coronation is one of the reasons that, after 1379, Lazar remains only the great prince of the Serbs. Since 1387, Prince Lazar and Vuk Branković no longer recognized Tvrtko as king as before, which shows the attitude towards Dubrovnik. Namely, they only then issue charters of trade to the citizens of Dubrovnik.